

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

FELSEFE, İCTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFIYA, EDEBİYAT

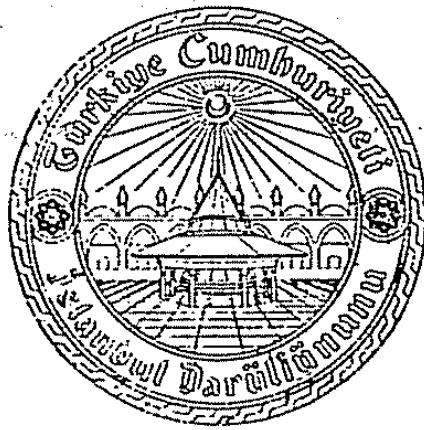
İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR

BU SAYIDA

MAKALELER :

Sahife

Mehmet İzzet Beyin ölümü Yusuf Şerif	1 - 2
İzzet B. Hilmi Ziya B.	3 - 8
İzzeti ne için tazîz ediyoruz Sadrettin Celâl	9 - 13
Mehmet İzzet Bey fikri şahsiyeti ve hizmeti İsmail Hakkı	14 - 17
İzzet Bey kimdi Orhan Sadettin	18 - 24
İzzet Beyin fikri şahsiyeti M, Şekip	25 - 29
Merhum Mehmet İzzet Bey Halil Nimetullah	30 - 32
Zavallı İzzet Bey Mehmet emin	33 - 34
Mehmet İzzet Beyin hayatı Sıtkı	35 - 37

İSTANBUL
CUMHURİYET MATBAASI
1931

MEHMET İZZET

kimdi ve bize neydi

Vefatını büyük bir teessurle haber aldığımız Miiderris Mehmet İzzet bu memleketin cidden çok kıymetli ve nâdir yetişen evlâtlarından biri idi. Kendisini yakından tanıyan arkadaşları ve talebeleri, zaten pek yeni olan ilim hayatımızı canlandıracak fikirleri ve eserleri ondan beklediği bir zamanda, şifa ~~bulmaz~~ bir hastalığa duçar olduğunu igitince çok muztarip olmuşlardı. Fakat yine de, arzu etmedikleri bir şeyin belki bir vakıya inkılâp etmeyeceğini düşünerek kendilerini teselli ediyorlar ve vaziyetin acılığını duymıyorlardı. Nitekim bu tabîi zaruret vakti gelip de kurbanını istediği zaman evvelâ inanmadık ve nihayet bu elim vakıya ~~alışınca~~ nasıl bir arkadaş, meslektaş ve insan kaybettigimizi düşünmeğe başladık. Merhumun hayali, maalesef bundan sonra yalnız hayalimizde yaşıyacak olan şahsiyeti, goziimiiziin oniinde canlandı, ve tamamlayamadığı, hayatı bizi teemmiile sevketti. Tamamlamaya vakit bulamadan hitam bulan bu hayatın, tamamlanmadığını ancak onun şahsiyeti ile temasa gelenler takdir edebilirler. Filvaki hayatı dolduran ve tamamlayan şahsiyettir, ve şahsiyet kaldıkça daima hayatla müteliabil bir tesir içinde bulunur. Bundan dolayı bir şahsiyetin, bir hayatın tam ifadesini bulup bulmadığı sırf hayatın temadisi ile ölçülemez. Fakat bir de şu var ki bazı muhitlerde, şahsiyet kendisini izhar edebilmek için asgari bir zamana muhtaçtır. İşte Mehmet izzet bu asgari zamanı dolduramadı ve böylece şahsiyetinin bütününü objektif bir surette ifade edemedi hayattan ayrıldı.

Şahsiyetinin biitiiniinii diyoruz, zira o, hoca olmak sıfatile şahsiyetini göstermiş ve hocalık şahsiyeti tamamen tebellür etmişti. O, Darülfünunumuzun bihakkın iftihar edeceği bir hoca idi; vatanımızın garplılaşmak hususunda geçirdiği inkılâbın arzu edeceği tarzda bir hoca idi. Mehmet İzzet, bugünkü garp tarzmda, garbin bugiinkii usullerile çalışan, ve garp zihniyetini dogrudan dogruya faaliyetile ve mesai tarzile talebesine telkin eden bir darülfünün hocası idi. Garp zihniyetinin bir ilim adamından talep ettiği diiriistlik, hayırhahlık onda mevcuttu. Hak olduğuna kanaat getirdiği şeyi soylemekten çekinmez ve mesaisini elinden geldiği kadar mükemmel tanzime çalışır ve bu ugurda hiç bir zahmetten kaçınmazdı. Bi-

ihakkın vâkıf olduğu fransızca lisanının mesaisini inkişaf ettirmek için kâfi gelmediğini görünce, yaşı epiyce ilerlemiş olduğu halde, almancaı öğrenmek zahmetinden de kaçınmadı. Darülfünunun Edebiyat Fakültesine intisap ettiği zaman tedris ettiği dersin “manuel,,i olmadığı için 1920 de “Amelî Ahlâk,,ı ve 1923 de “Nazari Ahlâk,,ı tercüme etti. Fakat o, kendi dersine ait “manuel,,i çıkardıktan sonra hocalık vazifesinin bitmiş olduğunu farzetmedi ve ahlâk dersinin hocası olduğu halde içtimaiyat “manuei,,i olarak Türkiyede ilk intişar eden ve böylece içtimaiyatı türk karilerine velev bir noktai nazardan olsun- ilk defa toplu olarak gösteren eseri terceme etti. Hess ve Gleize’in fransız muallim mekteplerini göz önünde bulundurarak yazdıkları bu eser, türkçe olarak intişar edince, Darülfünun, lise ve muallim mekteplerinin içtimaiyat kitabı oldu ve böylece memleketimizin tedris sahasında ne kadar büyük bir ihtiyaca tekabül ettiğini gösterdi. Bu eser, bhusus liselerdeki içtimaiyat dersini mazbut bir hale getirmiş ve bu derslere istikamet vermiş olmakla tedris hayatımızda mühim bir yer işgal eder. Her ne kadar biz bu eserdeki hâkim noktai nazarı ve hattâ içtimaiyatın bu tarzda tedrisini doğru bulmayorsak da tedris hayatımızda oynadığı mühim rolü gözden kaçırmayoruz. Nitekim mütercim de, bu eserin, zikrettiğimizden başka, noksanlarını nazarı itibara alarak ve azamî ders kitabı ihtiyacının lise ve muallim mekteplerinde hissedildiğini göz önünde bulundurarak “Yeni İçtimaiyat Dersleri,, namile bir mektep kitabı vücade getirdi ve buna muhtelif içtimaiyatçılardan müntehap metinleri terceme ederek bir lâhika olarak ilâve etti. “Yeni İçtimaiyat Dersleri,,nde müellifin Durkheim içtimaiyatında cari olan bazı noktai nazarlardan ayrıldığını ve bhusus eserine ilâve ettiğini metinlerde başka içtimaiyat noktai nazarlara da işaret etmek istediğini görüyoruz. Ahlâktan içtimaiyata gelen Mehmet İzzet ahlâkın “imperatif,,lerinin cemiyet hayatındaki tesirlerini görüyor ve bhusus vakıa ile vacip, olan ile olması lâzım gelen arasındaki münasebeti tesbit etmek istiyordu. Ona göre bazı cemiyetçe faaliyetler bir takım gayeler ve mefkûreler içindir ve nitekim “iktisadî ve siyasî faaliyet cemiyet sinesinde tahakkuk eden daha yüksek gayeler için, mefkûre dediğimiz ve en yüksek kıymeti haiz addettiğimiz şeyler içindir,,. (1) Esas noktai nazarını gösteren bu sözler kitabın ter kibine ve yazılışına hâkim olmuş ve böylece yüksek bir ideale müstenit bir eser vücade gelmiştir. İçtimaiyat hakkında noktai nazarımız ne olursa olsun, tahakkuk etmemiş fikirleri bir içtimaiyat telâkkisine göre sanki ilimmiş gibi genç zihinlere yerleştirilmektense, gençlerde ideal şuurunu uyandırmak ve bu şuuru beslemek için lâzım gelen malûmatı vermek arzu-

[1] Mehmet İzzet, Yeni İçtimaiyat Dersleri, 2 inci tabı p. 238.

sunu takdir etmemek mümkün değildir. Bundan dolayı Mehmet İzzet'in bu eseri gençliğin azamî istifade edebileceği çok kıymetli bir eserdir.

"Yeni İctimaiyat Dersleri,,nın vücutbulduğu esnada, Mehmet İzzet, ilk tayin edildiği, fakat o zamanlar ahlâk dersi ile değiştiği felsefe tarihi dersini vekâleten tedris etmeğe başlamış bulunuyordu. Bir sene süren bu vekâleti esnasında bu ders için de bir "manuel,, vücade getirilmesi zaruretinin hissederek Karl Vorlaender'in felsefe tarihini terceme etmeğe başladı. Fakat faaliyetinin azamî bir dereceye geldiği bu zamanda, hastalığı meydana çıktı ve elim akıbetini kendisine duyurdu. Artık hayatının tahdit edilmiş olduğunu bilen Mehmet İzzet, bu eserin meydana çıkmasını temin için, ikinci ve üçüncü ciltlerinin tercemesini bana teklif etmiş ve muvafakatını almıştı. Bu eserin felsefe tedrisatı sahasında nasıl mühim ve büyük bir boşluğu doldurduğunu izah edecek yer burası değildir. Fakat yalnız buna işaret edelim ki, İzzetin tercemeye başladığı bu eser, memleketimizde ilk intişar eden yegâne ilmî felsefe tarihi "manuel,, i olmuştur.

Felsefe tarihini çıkardıktan sonra Mehmet İzzet hastalığına rağmen yine de boş durmadı. İlâhiyat Fakültesinin teşekkülünde ihdası takarrur eden din felsefesi dersine talip olduğu ve alamadığı halde bu mevzua dair bir eser vücade getirmeğe azmetmiş bulunduğundan hastalığı esnasında Höffding'in din felsefesi namı eserini terceme ile meşgul oldu. (1) Her ne kadar bu yazıyı neşre muvaffak olamadı ise de, onun bu mesaisi hocalık vazifesini son derece bir titizlik ve alâkayla ifa etmek için çalıştığını gösteren çok güzel bir misaldir.

Mehmet İzzet'in şimdiye kadar ilmî hayatına dair tesbit ettiğimiz vakıalar onun hocalık şahsiyetine dair verdiğimiz hükmü teyit ediyor zannediyoruz. O, hocalık vazifesini bihakkın görmüş ve uhdesine tevdi edilen işi hattâ fazlasıyla ifa etmiş ve mesaisi için had çizmemiştir. Nitekim bu hal onun vazife telâkkisi ile alâkadar. O, biliyordu ki memleketimizin taalisini temin için lâzım gelen vasıtaların ihzârı hocalığını alâkadar ettiği nisbette yapılacak ilk iştir; ve işte bunun için elinden geleni yapmağı en mühim bir vazife addetti ve evvelâ ilim şartlarını hazırladıktan sonra yeni ilmî taharrilerin müsmir olacağını derpiş etti; ve bundan dolayı kendi hususî taharrilerine az yer verdi ve sonraya bıraktı.

Mehmet İzzet'in hususî, şahsî taharrilerini "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat,, namı eserinde, yukarda bahsettiğimiz "Yeni İctimaiyat Dersleri,,nde ve bazı (2) tetkik ve makalelerinde bulmak mümkündür.

[1] 1928 senesi yazında kendisi bu eserin tercemesi ile meşguldü. İkmâl edip etmediğini bilmeyorum; fakat natamam kalmışsa bile ya bahis bahis ve yahut itmam edilerek neşredilmesi muvafık olacağı kanaatindeyim.

[2] Bunların en mühimleri: « İctimaiyat, Muasır Hayat ve Büyük Adamlar », Edeb. Fakül. Mecm. sena 2 sayı 6, sena 3, sayı 1 ve 2-3; « Vakıa ve Melkûre », Hayat, sayı 36 ve 37; « Cemiyet, Muayyeniyet ve Gayet », Hayat, sayı 90 ve 94.

Edebiyat Fakültesi mecmuasında "İçtimaiyat, Muasır Hayat ve Büyük Adamlar,, ismile yaptığı bir tetkikte içtimaiyatın, biiyik adamları nasıl izah etmek istediğini ve bu izahın muasır hayatla, yani muasır telâkkilerle nasıl münasebettar olduğunu göstermek istiyor. Fakat burada mevzuu bahsolan içtimaiyat bahusus memleketimizde Ziya Gök Alp tarafından temsil edilmig olan, Durkheim içtimaiyatıdır. Nitekim müellif yazısının başında bu cihete igaret, ediyor ve umumiyetle cari olan biiyik adam telâkkisinin "ne dereceye kadar takyidata uğraması lâzım geleceğini irismen Ziya Gök Alp Beyin tetkikatını kısmen Durkheim içtimaiyat mektebine mensup diğer müellifleri nazarı dikkate alarak anlamağa çalışalım,, (1) diyor ve neticede içtimaiyatın "İrendi mantığı dahilinde kalmak için, beşerî iradenin müstakil kıymetlerini inkâr ve tenzil ederek onları içtimai topluşmanın duyulmasına (2) hâdim birer vesile addetmelr iztirarında,, kaldığını tesbit ediyor. Onun burada, Durkheim içtimaiyatının zayıf noktalarından birine çok kuvvefle igaret ettiğini gormekle beraber, bu zâfi muayyen bir cemiyet telâkkisine, yani ferdi cemiyete irca etmek istiyen telâkkiye atfetmediğini ve bu keyfiyetin ilmin bir neticesi olarak telâkki edildiğini müşahade ediyoruz. "İlim nazarında büyük adam yoktur, bu da büyük adamın biiyik adam olmadığından değil, belki ilmin ilim olmasındandır,,. (3) ilk bakışta hayret veren bu ciimlenin manası Mehmet İzzetin noktai nazarından kolaylıkla anlaşılabilir: İlmin asıl vazifesi kıymet tayin etmelr değil, kıymetleri olduğu gibi göstermektir. Fakat kıymetleri oldukları gibi gösterince izafiliklerini de tesbit etmiş bulunuruz. Nitekim biiyik adamın izafi varlığı ile diğer izafi varlıklar arasında bulunca onu da diğer varlıklar ile birlikte aynı ve hepsine birden kabili tatbik bir miyara tâbi tutmuş oluruz. Nitekim Spinoza'nın çok meşhur bir sözüle diyebiliriz ki "her tayin bir nefiy,, olduğundan, bu husustaki tayin de bir nefiy ifade eder. İşte bundan dolayı, bu bakıma gore, ilim biiyik adamın, biiyik adam olarak görmemektedir. Boylece şu "iki şıktan birini intihap etmek zaruretindeyiz, zannolunabilir: ya biiyik adamın büyüklüğünü, tarih ve içtimaiyat miigahedatı ile tükenmiş farzedip, onu, maşerî vicdanı gizleyen aldatıcı bir perde addetmek, yahut ilim olarak içtimaiyatın ademi kifayetini kabul edip felsefe sahasında bir çarei hal aramak,,. (4) Bizi bu "alternatif,, e sevkeden düşünceyi iyice takip edince, Mehmet İzzetin bu şıklardan hiçbirini kabul edemeyeceğini anlarız. Zira o bir taraftan içtimaiyatın kendi mantığının beşerî iradenin kıymetlerini tenzil ve inkâr etmelr iztirarında ol-

[1] E. F. Mecmua, Sene 2, sayı 6, sahife 505.

[2] Aynı mecmua, sahife 512.

[3] Aynı mecmua, sahife 517.

[4] Aynı mecmua, sahife 518.

duğunu soylerken, diger taraftan boyle bir izzetle ilme has olduğunu kaydediyordu. Binaenaleyh ne büyük adamı inkâr etmek ve ne de büyük adamı inkâr etmek mecburiyetinde kalan içtimaiyat ilmini inkâr etmek lâzımdır. Binaenaleyh çare-i halli başka bir yerde aramak icap ediyor.

Filvaki ilimlerde hallolunamayan meselelerin umumiyetle felsefeye terk edilmesi kanaati cari ise de Mehmet İzzet, bu hususta tam bir "tact,, göstererek, felsefe ile ilim arasında bir uçurum kabul etmek cihetine gitmiyor, ve cemiyet ilminin, cemiyet felsefesi ile münasebetini derpiş ederek meseleyi bu cihetten halletmek istiyor. Cemiyet ilmi de, muayyen bir cemiyet içinde, muayyen bir takım iktimai (social) şartlar altında inkişaf ettiginden kendisi de diger bir takım iktimai (social) hâdiseler gibi "iqtimai vicdanın telâkkiyatını ifade,, eder. Yani cemiyet ilminin neticeleri de, diger içtimai (social) hâdiseler gibi muayyen bazı hâkim iktimai (social) telâkkilerden müteessir olur. Mehmet İzzet, Durkheim içtimaiyatının zaruri bir neticesi olarak inkişaf ettirdigi bu telâkkinin tam bir iktimai (sociologique) relâtivizme miincer olduğunu ve boylece istinat edilecek hiç bir esas kalmadığını hissederek bu içtimaiyatın iddialarını yine kendi silâhile cerh ediyor: Durkheim içtimaiyatının "büyük adam telâkkisi muasır hayatta hâkim bulunan bir takım iktimai (social) telâkkilerin neticesidir. "Bu mülahazalar bize gösteriyor ki büyük adamlar hakkında, bugün içtimaiyat ulemasının ileriye sürdükleri fikirler afaki değil, belki bugünkü hayatta müşahade olunan ilimde, sanayide, siyasette, iktisatta kabili irae olan umumi temayüllerin mahsulüdür,, (1)

Boylece içtimaiyatın makes olduğu bu büyük adam telâkkisinin sırf izafi bir kıymeti haiz bulunduğu tezahür edince, Mehmet İzzet, büyük adamın temsil ettiği kıymete inanan bir kimse sıfatile, bu kıymetleri ideal addetmeliten çekinmiyor. Bu suretle içtimaiyatın relâtivizmi içinde istikbale ait iimit verici sabit bir esas dahi bulunmuş oluyor. Artık büyük adamın da, bu düşünce silsilesi içinde, mevkiî taayyun etmiştir.

Mehmet İzzet'in büyük adama dair yazdığı bu tetkikteki esas nokta-i nazarının aynı sene zarfında intişar eden, "Milliyet Nazariyeleri,, namli eserinde başka bir mevzu hasebile tezahür ettiğini görüyoruz. O, bu eserinde milliyetin bir şuurlanma hurriyete dair bir şuur olmasından hareketle, milliyeti, beşerî hürriyeti temin eyleyecek bir ideal olarak tesbit ediyor. Milliyeti izah etmek için miiracaat edilen vakıaların hiçbirisi ne ırk, ne toprak, ne lisan bu vazifeyi göremiyor. Her ne kadar maddi ve manevî

[1] Aynı mecmua. sene 3. sayı 2-3, sahife 101.

bazı esasların milliyetin tecelli etmesinde dahli varsa da ne bunlardan biri ve ne de hepsi birden milliyetin aslını ifade edemez ve etmesine imkân yoktur; zira "milliyet bir vakıa olmaktan ziyade bir mefkûredir,,. Fakat bu öyle bir mefkûredir ki tahakkuku ancak beynelmilel sahada kabildir. "Milliyet için beynelmileliyet şarttır,,; ferdin hürriyetinin tahakkuku için cemiyetin şart olması gibi.

Milliyet ile beynelmileliyet arasında bu çok mühim nisbeti gören Mehmet İzzet, bu cihetten içtimaiyat ilmine dair bazı neticeler de çıkarıyor. Nitekim "Yeni içtimaiyat Dersleri,, adlı kitabının "Hayat,, ve "Felsefe ve içtimaiyat,, mecmualarında tenkidi münasebetile "Hayat,, mecmuasında "Cemiyet, gaiyet ve muayyeniyet,, diye yazdığı bir yazıda cemiyet hayatının bazı gayeler, mutlak idealler için olduğu noktai nazarını beynelmileliyet ile alâkadar gösteriyor. Cemiyet hayatı bir takım mefkûreler için ise cemiyet de insanları alâkadar eden her şeyin makarrı olduğundan cemiyet hayatının kendi haricinde mutlak gayeler olan mefkûreler için olması imkânsızdır. Fakat cemiyet hayatı için burada gösterilen ideallerin cemiyetten daha şamil bir varlığa, yani beşeriyete nisbetle mevcudiyeti derpiş edilince mevzuu bahis müşkül ortadan kalkıyor. Zira "eğer insanlık, varsa beşerî, mefkûreler de olabilir... Cemiyetlerin bu mefkûrelere hâdim olmasına hiç bir mani yoktur, içtimai hayat bir gayeye mütevecchiştir,, (1); bu gaye de beşeriyettir. Cemiyet hayatı sırf manasız bir oluş değil ,insanları yüksek hedeflere götürecek, onları daima taaliye sevkedecek bir vasıtaadır. Bu hedeflerin tavin ve gösterilmesinde "büyük adamların,, da rolü olabileceğini düşünürsek İzzetin bu muhtelif meseleler hakkındaki tefekkürünün nasıl daima aynı merkez etrafında dolaştığını kavrarız.

Mehmet İzzet ideale inanan bir adam sıfatile mesaisini tanzim etmiş ve düşüncesini sevketmiştir. O, her tetkik ettiği meselede ideali görmüş ve vatandaşlarına ideali göstermek istemiştir. Fakat ilimde daima ideali göstermek kolay değildir. Zira İzzetin istinat ettiği içtimaiyat, yalnız "vakıa,, görmek ve "vacip,, ile alâkadar olmamak iddiasında idi. Binaenaleyh o, bundan dolayı, ideal görüşü ile istinat ettiği içtimaiyatın telâkkilerinin çemberini kırmak mecburiyetinde kaldı. Lâkin çok ünsiyet peyda ettiği ve ilk tahsili esnasında benimsediği Durkheim içtimaiyatının bir takım mevmezualarına da tâbi bulunuyordu. Nitekim Durkheim içtimaiyatının hareket noktası olan "fait social,, tarifinin tamamen vakıalara tetabuk edip

[1] Hayat, sayı 94, sahife 8.

etmediğini ve bu tarifi ferde cemiyet hayatında yer verip veremeyeceğini araştırmak istikametine gitmedi. Dukheim'in "fait social",i tarif ederken ferdi hiç nazarı itibara almaması ve hattâ bu hâdiselerin fertte tahakkuk edebilmeleri cihetini fer'i addetmesi, zaruretle, ferdin mevkiini ve bununla beraber büyük adamın rolünü göstermemeye mahkûm idi. Esasta nazarı itibara alınmayan ve hattâ nazarı itibara alınmasına lüzum görülmeyen şey nasıl bilâhare bu esastan talil edilebilir? Bundan dolayı Mehmet İzzetin büyük adam, yani fert için mücadelesi esas mevzuayı tadil etmek istikametine gitmiyerek, yine bu mevzualara dayanmak suretile, bu telâkinin nasıl bir mutlak relâtivisme müncer olduğunu gösterdi ve böylece ideallerin lüzumuna işaret etti. İşte bu keyfiyet onun düşünce tarzının daima ideali arayan bir tarz olduğuna bir misal daha arz ediyor.

Öyle zannediyorum ki, bir çok kimselerin İzzette bir kusur olarak gösterdikleri istihza da onun ideale inanmasile alâkadardır. Ideale inanan bir adam, "opportuniste,, lere karşı kendisini müdafaa için, en hafif bir silâh olan istihzadan başka hangi vasıtaya müracaat edebilir?

Dr. Orhan Sadeddin

